

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت (بررسی سیر تکامل حقوق محیط زیست با تاکید بر اسناد بین المللی)

*1- الهه رنجکش سیاهکل: دانشجوی کارشناسی حقوق، دانشگاه شیراز

ElaheRanjesh2002@gmail.com

2- صادق مرادی: پژوهشگر دکتری تخصصی حقوق و مدرس دانشگاه شیراز

چکیده

با پیشرفت جوامع و عطف توجه جامعه بین المللی به خطراتی که موجب آسیب به محیط زیست می گردد، اقدامات پراکنده بسیاری در جهت پیشگیری و مقابله با خطرات محیط زیستی در نقاط مختلف جهان صورت گرفت و با دخیل شدن موضوعاتی همچون حق بشر بر محیط زیست، امنیت، صلح جهانی و دیگر مواردی از این قبیل این امر در مسیر انسجام و تحول جهانی قرار گرفت. مقصود از این پژوهش بررسی قوانین و مقررات داخلی و بین المللی پیرامون محیط زیست است و تاکید بر آن است تا اثبات گردد که قوانین داخلی از حیث آن که بهره مند از نظام ضمانت اجراء و دستگاه اجرایی منسجم هستند، بر موازین بین المللی که اغلب تابع اصول اخلاقی و ارزشی هستند، جنبه تقدمی دارند.

واژگان کلیدی: محیط زیست، قوانین بین المللی، قوانین داخلی، اصول ارزشی و اخلاقی

مقدمه

محیط زیست در لغت به معنای محل زندگی می باشد، اما در یک معنای کلی محیط زیست را می توان شامل هوا، آب، زمین، منابع طبیعی، گیاهان، جانوران، انسان و روابط متقابل میان آنها دانست. شورای جامعه اقتصادی اروپا در 27 ژوئن سال 1967 محیط زیست را چنین تعریف می کند: محیط زیست شامل آب، هوا، خاک و عوامل درونی مربوط

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

به حیات هر موجود زنده است. (رنجکش سیاهکل، مرادی، دانشیان، 1401) همچنین کنفرانس سازمان ملل متحد در سال 1972 استکهلم پیرامون محیط زیست به دولت‌ها اعلام می‌دارد: انسان مخلوق و عامل تشکیل دهنده محیط زیست خویش است. محیطی که به او بقای فیزیکی، فرصت رشد معنوی اعطا می‌کند. از این تعریف مشخص می‌گردد که محیط زیست در زندگی بشر و آینده بشری نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند و بنابراین حفاظت و حمایت از آن بر عهده تمامی افراد بشر می‌باشد اما در این میان دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به لحاظ بهره‌مندی از قدرت سیاسی توان بیشتری برای حمایت و حفاظت از محیط زیست دارند لذا باید توجه خود را معطوف به محیط زیست نمایند. از سوی دیگر توسعه صنعتی، موجب دگرگونی طبیعت شده و صدمات جبران ناپذیری را بر محیط زیست بشری وارد کرده است. (رمضانی قوام آبادی، 1390) این امر تا بدان جا گسترش یافته که جامعه جهانی را متوجه خطراتی که محیط زیست را تهدید می‌کنند ساخته و به چاره جویی واداشته است. در پژوهش حاضر مقصود نگارندگان بررسی سیر تحول محیط زیست از دیدگاه حقوقی است و همچنین اثبات تقدم قوانین داخلی بر قوانین بین‌المللی که غالباً تابع اصول ارزشی و اخلاقی هستند، مورد توجه واقع شده است. متن مقدمه با یک سطر فاصله از چکیده و کلمات کلیدی نوشته شود.

مواد و روش‌ها

مقاله حاضر با رویکرد تحلیل محتوای کیفی به مرور منابع مرتبط با محیط زیست اعم از قوانین و مقررات داخلی و بین‌المللی پرداخته است. داده‌های پژوهش از طریق مراجعه به منابع کتابخانه‌ای گردآوری شده و در راستای ارائه نظریات پیرامون حفاظت از محیط زیست و با هدف اثبات تقدم قوانین و مقررات داخلی بر بین‌المللی به لحاظ اثرگذاری نقد، بررسی و دسته‌بندی شده است.

نتایج و بحث

در طول تاریخ اقدامات پراکنده متعددی در راستای حفاظت از محیط زیست در نقاط مختلف جهان صورت گرفته است که برجسته‌ترین آن‌ها به شرح ذیل شایسته بررسی است:

1. نخستین مورد از موارد قابل ذکر قوانین داخلی کشورها است که به سبب بهره‌مندی از نظام ضمانت اجرای موثر و دستگاه اجرایی منسجم از اهمیت بسیاری در پیشگیری و حفاظت از محیط زیست برخوردار است. برای نمونه در کشور ایران، با نگاهی به قوانین جزایی و کیفری می‌توان متوجه اهمیت محیط زیست نزد قانونگذار شد. در ماده 2 قانون مجازات اسلامی در تعریف جرم آمده: هر رفتاری اعم از فعل

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

یا ترك فعل كه در قانون براي آن مجازاتی تعیین شده باشد جرم به حساب می آید. ماده مزبور با عنوان اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها نیز شناخته می‌شود. جرایم زیست محیطی نیز مشمول این قانون بوده و به تبع آن قابل به جرم انگاری هستند. لذا با استناد به ماده دو قانون مجازات اسلامی ایران جرم محیط زیستی عبارت است از: هر نوع فعل یا ترك فعلی كه سبب آسیب و صدمه شدید به محیط زیست و به خطر افتادن زندگی و سلامت بشر شود.

جرایم زیست محیطی دارای ابعاد و ویژگی‌های متعددی هستند؛ یکی از ویژگی های جرایم زیست محیطی به مخاطره انداختن سلامت و زندگی بشر است؛ لذا از این منظر می توان آنها را در طبقه بندی بر علیه اشخاص و یا تمامیت جسمانی نیز قرار داد.

از دیگر ویژگی های جرایم زیست محیطی آسیب شدید به محیط زیست و در نتیجه تخریب اموال اعم از عمومی و خصوصی است لذا از این منظر نیز می توان آنها را در زمره جرایم بر علیه اموال و یا مالکیت قرار داد. از دیگر خصوصیات جرایم محیط زیستی، پیامدهای آن است، به این سبب كه این جرایم دارای آثار نامطلوب روحی و روانی در جامعه بوده و به عبارت بهتر، بدون آنكه هدف آن ها آسیب رساندن به فرد خاصی باشد، غالب موجودات از جمله انسان را تحت تأثیر منفی خود قرار می‌دهند؛ لذا می‌توان آنها را در طبقه بندی جرایم علیه آسایش عمومی نیز لحاظ نمود.

با توجه به اینکه جرایم محیط زیستی افراد جامعه را در کلیات آن مورد تعرض قرار می‌دهند و فرد یا افراد خاصی را مدنظر ندارند و افزون بر آن، زندگی سایر موجودات اعم از حیوانات و گیاهان را نیز متاثر می سازند، یا باید آن را در زمره جرایم علیه آسایش عمومی قرار داد و یا اینکه تحت عنوان جرم جدیدی همانند جرایم علیه سلامت افراد جامعه و یا حتی جرایم علیه محیط زیست طبقه بندی نمود.

2. با توجه به اهمیتی كه كنفرانس استكهلم در تحول حقوق محیط زیست دارد، به طور کلی اقدامات بین المللی پیرامون محیط زیست در دو عنوان قابل بررسی می باشد:

2.1. قبل از سال 1972 : به طور کلی دربرگیرنده مجموعه اقدامات بین المللی پیرامون محیط زیست پیش از كنفرانس استكهلم است. نظیر كنوانسیون 1902 در پاریس، پیرامون حفاظت از پرندگانی كه برای عمل كشاورزی مفید هستند. كنوانسیون 1909 موسوم به واشنگتن، پیرامون حفاظت از آب های مرزی كنادا و آمریکا و اساسنامه سازمان بهداشت جهانی در سال 1946. یکی از قدیمی ترین اسناد در دست منطقه ای، كنوانسیون 1933 لندن پیرامون حفاظت از جانوران و گیاهان در حالت طبیعی قابل اجرا در آفریقای استعماری می باشد كه سبب احداث پارک های متعدد طبیعی و حفاظت از نسل برخی از گونه های حیوانات وحشی می شود. ایضا كنوانسیون 1954 لندن نیز، پیرامون حفاظت دریاها از

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

آلودگی‌های نفتی، در نوع خود کمک و نخستین گام در خصوص آلودگی دریاها بود که پس از جنگ جهانی دوم در اروپا مورد توجه قرار گرفته بود. معاهده بسیار مهم مسکو با مضمون ممنوعیت آزمایش سلاح‌های هسته‌ای در جو و زیر آب از دیگر نقاط عطف توجه و اهمیت به محیط زیست و حقوق بشر بود، اگرچه جنبه حقوق بشری آن غالب است اما تاثیر آن بر محیط زیست نیز غیر قابل انکار است. در سال 1959 معاهده‌ای با عنوان معاهده قطب جنوب تصویب شد که موجب شد تمامی فعالیت‌های هسته‌ای در ششمین قاره جهان منع گردد و حفاظت از جانوران و گیاهان در این قاره آغاز شود. در سال 1967 نیز معاهده دیگری پیرامون فضای ماورای جو تصویب می‌شود که مطابق با آن اصول حاکم بر فعالیت کشورها را زمینه کشف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو منجمله ماه و سایر اجرام آسمانی اعلام می‌کند و تاکید دارد دولت‌ها باید از آلودگی زیان‌آوری که موجب تأثیر بر کره زمین را فراهم می‌کند یا از تولید موادی که به زمین صدمه می‌زند اجتناب کنند. (زاهدی، 1391) در سال 1949 نیز با رای دیوان دادگستری بین‌المللی لاهه پیرامون قضیه تنگه کورفو اعلام می‌کند: هیچ دولتی در استفاده از سرزمین کشور خود این حق را ندارد که به دیگر دولت‌ها صدمه وارد کند. بنا بر این هیچ دولتی این حق را ندارد که موجب آسیب به دیگر کشورها گردد، هرچند در سرزمین خود.

2.2. کنفرانس استکهلم: این کنفرانس نقطه عطفی بود برای توجه بیشتر پیرامون محیط زیست، حقوق و حفاظت از آن. در سال 1972 از برخی از سران دولت‌های جهان در استکهلم گردهم آمده و نتیجه این گردهمایی یک متن غیرالزام‌آور تحت عنوان بیانیه 1972 بود. این بیانیه ارزش حقوقی معاهدات را ندارد ولی در نوع خود به لحاظ تاثیرگذاری بی‌نظیر بوده و از مهم‌ترین آثار این بیانیه در حقوق بین‌الملل محیط زیست می‌توان به ایجاد قواعد عمومی و اصول حقوقی در حقوق بین‌المللی محیط زیست و کمک به تکامل و توسعه این رشته اشاره داشت. هرچند در بیانیه سال 1972 قواعد الزام‌آوری وجود دارد اما این بیانیه قادر شد اصولی را در خود مندرج کند که ناشی از حقوق عرفی بود؛ به عبارت بهتر این بیانیه توانست برخی از اصول عرفی پراکنده را در یک متن حقوقی غیرالزام‌آور جمع نماید.

ده سال بعد از کنفرانس استکهلم، در سال 1982 منشور جهانی طبیعت در مقر سازمان ملل متحد به تصویب کشورها رسید. منشور جهانی طبیعت منشوری است تقریباً مشابه بیانیه استکهلم 1972 اولاً غیرالزام‌آور بوده، ثانیاً تجميع کننده عرف‌های پراکنده حقوق بین‌الملل محیط زیست می‌باشد.

3. اقدامات جهانی پس از سال 1972 و بیانیه استکهلم:
قریب به بیست سال پس از بیانیه استکهلم، یک متن حقوقی غیرالزام‌آور دیگر با عنوان بیانیه ریو تصویب شد که در آن زمان

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

تأثیر بسزایی در توسعه و تحول حقوق بین الملل داشت. در بیانیه مزبور توسعه پایدار به عنوان عامل کلیدی در حقوق محیط زیست مطرح شد. ایضا از اصول حقوقی جدید نظیر اقدامات پیشگیرانه، اقدامات احتیاطی و اصل توسعه پایدار سخن به میان آمده است. از سال 1992 کنوانسیون‌های بین المللی متعددی پا به عرصه وجود نهادند که مهمترین آنها با در نظر گرفتن تأثیرشان بر محیط زیست عبارت است از: کنوانسیون تغییرات آب و هوا، پروتکل کیوتو که در خصوص کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد پیرامون تغییر آب و هوا است. جمهوری اسلامی ایران نیز در سال 1384 به این پروتکل پیوست. از دیگر موارد اثر گذار می توان به کنوانسیون 1997 سازمان ملل متحد پیرامون بهره برداری از آبراهه ها و راه های بین المللی در مقاصد کشتیرانی اشاره نمود. در سال 2002 نیز بیانیه ای با عنوان ژوهانسبورگ واقع در آفریقای جنوبی با تأکید بر اصول مورد تأکید بیانیه ریو، مطرح شد (سایبانی، شهبازی، 1396). منشور جهانی طبیعت نیز از جمله اسنادی است که به نحو موثر روند توسعه گسترده حقوق بین الملل محیط زیست را فراهم آورده و بنیان های ذهنی و عقلانی حفاظت از محیط زیست را به طور بسیار جدی پس از اعلامیه استکهلم مطرح می کند. منشور مزبور توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ 28 اکتبر سال 1982 تصویب و اعلام شد. (فهیمی، 1391)

نتیجه گیری

به لحاظ حقوقی با نظر بر سیر تاریخی محیط زیست، در عصر حاضر توجهات بسیاری معطوف محیط زیست و حقوق مربوط به آن است و با در نظر گرفتن این که انسان در محیط زیست به بلوغ و تکامل می رسد و سایر حقوق بشردر پرتو حقوق بین الملل محیط زیست محقق می شوند، لذا از این حیث جنبه تقدیمی دارد و اهمیت و مقابله با آسیب هایی که متوجه محیط زیست است به ویژه در عصر حاضر امری حیاتی می باشد که برعهده تمام افراد بشر است. قواعد بین المللی پیرامون محیط زیست، حفاظت و حقوق آن جنبه اخلاقی و ارزشی دارند و آنچه توان بیشتری در جهت مقابله با آسیب های محیط زیستی دارد قوانین درون مرزی کشورها است که به سبب بهره مندی از بازوی اجرایی و نظام ضمانت اجرا اثر گذاری بیشتری نیز دارد، اما رعایت قواعد اخلاقی بین المللی از حیث آن که محیط زیست از جایگاه ویژه ای در زندگی انسان دارد، قابل توجه است. لذا رعایت آن تکلیفی همگانی است، چرا که در این حالت اگر سود عام را بر سود فرد مقدم بدانیم، جهان در وضعیت بهتری قرار خواهد گرفت.

منابع و مراجع

- انصاریان، م.، 1399، حقوق محیط زیست، جلد اول، نشر دانشگاه پیام نور، 124 صفحه.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

- پروین، خ.، 1395، حقوق بشر، جلد اول، تهران، نشر میزان، 456 ص.
- تاموشات، ک.، 1391، حقوق بشر مبانی نظری، تحولات تاریخی و سازو کار های اجرائی، چاپ اول، تهران، ترجمه دکتر حسین شریفی، نشر میزان، 544 ص.
- 3. تقی زاده انصاری، م.، 1376، حقوق کیفری محیط زیست، چاپ اول، تهران، انتشارات قومس، 192 ص.
- 4. لواسانی، ا.، 1372، کنفرانس بین المللی محیط زیست در ریو، چاپ اول، تهران، چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، 162 ص.
- 5. مرادی، ح.، 1396، حقوق محیط زیست بین الملل، جلد اول، نشر میزان، 240 ص.

مقالات:

- افتخار جهرمی، گ.، 1382، حق بر محیط زیست با تاکید بر حق دسترسی بر اطلاعات زیست محیطی، اولین همایش حقوق محیط زیست ایران، تهران، سازمان محیط زیست.
- سایبانی، ع.، شهبازی، ع.، 1396، حمایت از حقوق محیط زیست از منظر حقوق بین الملل بشر، ماهنامه پژوهش ملل، دوره دوم، شماره 16.
- فهیمی، ع.، 1391، مسئولیت مدنی ناشی از تخریب محیط زیست در فقه و حقوق ایران (مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه و اسناد بین الملل) تهران، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- مولائی خواجه، س.، جودت، ا.، مولاخواه اصل، ص.، 1395، مسئولیت و تعهد دولت ها در قبال اقدامات محیط زیستی، کانون وکلای دادگستری، دوره جدید، شماره 43 و 44.
- نصرآبادی، ح.، نجفی ابرنآبادی، ع.، 1397، مبانی جرم انگاری اقدامات علیه محیط زیست از منظر حقوق بشر، فصلنامه گفتمان حقوقی، سال پانزدهم.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

Examining the evolution of environmental law with emphasis on International instruments

Abstract

Simultaneously with the development of societies and the turning of the international community's attention to the dangers that cause harm to the environment, many scattered measures were done to prevent and deal with environmental dangers in different parts of the world and with the involvement of issues such as The human right to the environment, security and world peace, this matter was placed on the path of global integration and transformation. The purpose of this research is examine the domestic and international laws and regulations surrounding the environment and to emphasize it in order to prove that the domestic laws, in terms of the fact that they benefit a system of guaranteeing implementation and a coherent executive are preponderate as International Rules, and international rules mostly are based on moral and values.

Keywords: Environment, International Rules, Internal Law, moral principles and values.